

MARINKO TOMASOVIĆ

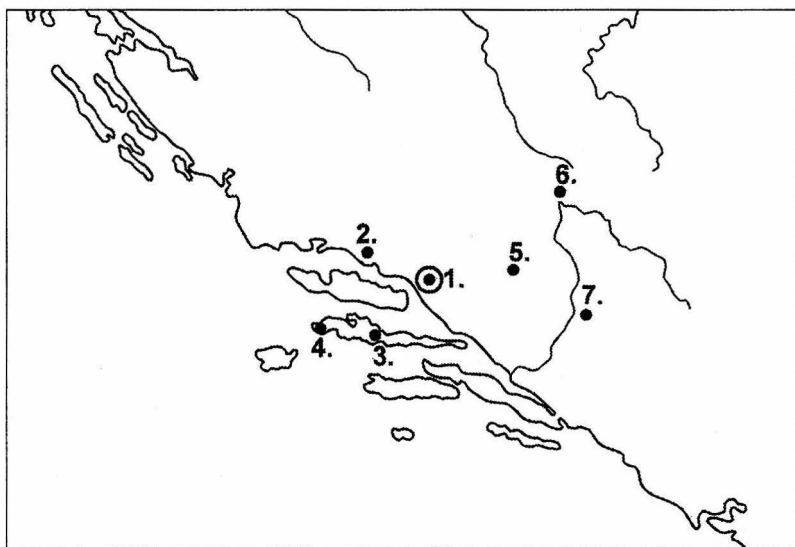
21300 Makarska
Dr. Mate Ujevića 2

UDK: 903.23 (497.5 Makarska) "631/634"

HVARSKA KULTURA KASNOG NEOLITIKA I SUSJEDNA OBALA

(Uvod u upoznavanje veza između otoka Hvara i
Makarskog primorja u razdoblju prapovijesti)

Nastojanje iznalaženja odgovora na određena pitanja iz razgranate problematike u okvirima prapovijesne arheologije srednjodalmatinskog područja gotovo redovito uključuje u razmatranje i otok Hvar. Neovisno o poticaju - reflektiraju li se općenito jednom već uvažene ocjene ili ponekim novim nalazom podupiru, pa i korigiraju, prethodni stavovi - svaki pristup i ponovno navraćanje hvarskoj arheološkoj problematici korisno je, a višekrat i neizbježno. Kako je često nemoguće u razmjerno kraćem vremenu u cijelosti iznositi rezultate pojedinih istraživanja, topografskih zapažanja ili samih iskopavanja, djelomične objave, tvrdnje ili pak sugestije u vezi s arheološkim materijalom nerijetko su sretno odabrane i dovoljno poticajne. Predmet ovog rada usmjeren je rasvjetljavanju nedovoljno poznatog segmenta unutar poimanja materijalne kulture hvarskog neolitika. Problem s tim u vezi posve je nedvojben i nemoguće ga je prebacivati u drugi plan. Jednostavno ga je naznačio Grga Novak, još u ranijim počecima bavljenja neolitikom otoka Hvara, kazavši da će novim nalazima kultura hvarske neolitičke keramike pokazati svoju raširenost i na susjedno kopno.¹ Nužno je da se rečena tvrdnja shvati ponajprije u doslovnom smislu, kao uvjerenje u postojanje, točnije buduće otkriće materijalnih nalaza iz neolitičkog razdoblja (upra-

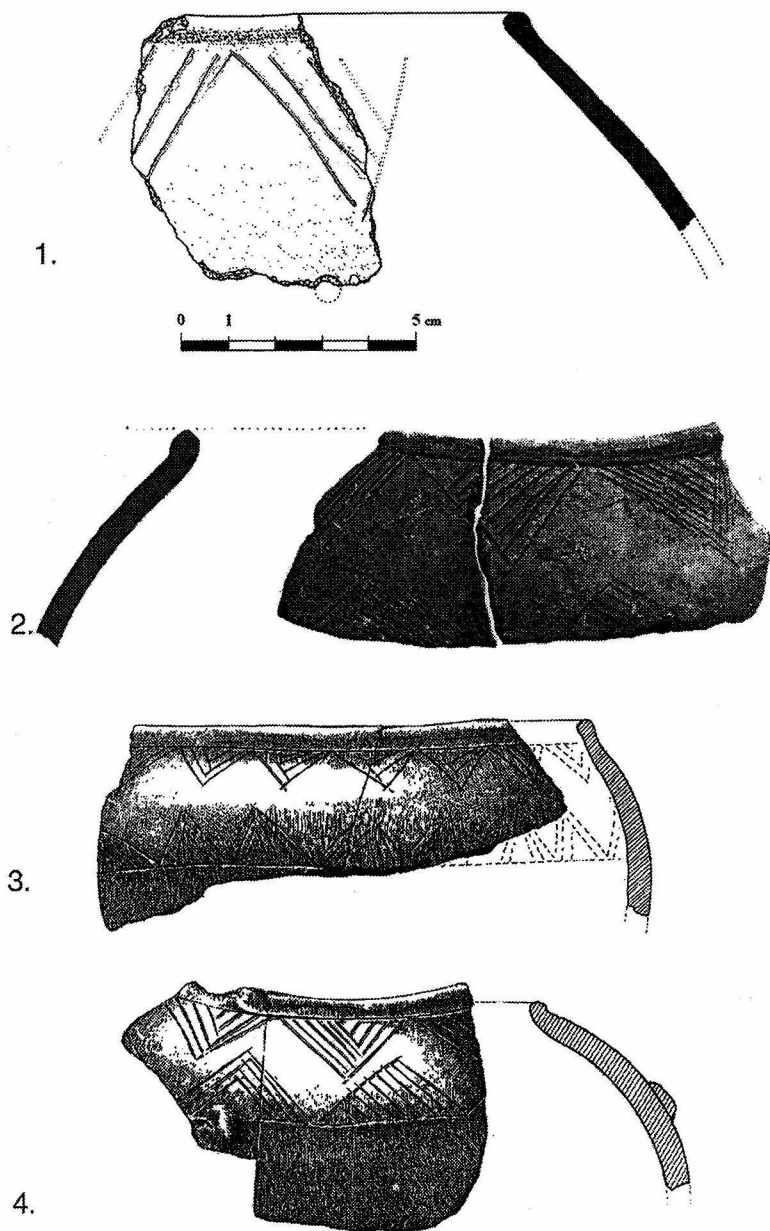

Ovdje razmatramo nalazišta s elementima skupine kasnog neolitika: 1. Pećina Bubnjevača u Velikom Brdu kod Makarske; 2. Turska pećina u Jesenicama kod Omiša; 3. Grapčeva špilja (otok Hvar); 4. Markova špilja (otok Hvar); 5. Ravlića pećina; 6. Lisičići kod Konjica; 7. Zelena pećina kod Stoca

vo!) i na prostorno najbližem obalnom dijelu, dakle i na Makarskom primorju. Ipak, sjeverna strana otoka Hvara, gotovo u cijelosti otvorena Makarskom primorju - još se s krajnjih zapadnih vrhova otoka izvrsno vide masivne goleti Biokova, da bi se počev od istočnih pristupa starogradskom polju pogledom hvatala i obalna linija njenog kopna - isključivo je značila, sama po sebi, tek fascinantnu sliku, a nije se arheološkim potvrdama moglo govoriti o njihovoj konkretnijoj povezanosti. Iz tog je razloga neupitna iskrenost i snažna trajnost najranijih dojmova još jednog hvarskog zavičajca, arheologa Marina Zaninovića². U okviru njegovog osvrtu na Makarsko primorje moguće se, ponajprije izostankom značajnijih i arheološki otprije razmatranih pokazatelja prapovijesnog razdoblja,³ na trenutke iščitavao usud bliskog susjedstva arheološkim pokazateljima "isprane" obale, ali bogatstvo šireg prostornog ozračja upućivalo je na suprotno. Svejedno, tragovi neolitičke hvarske kulture, uostalom kao ni ranija razdoblja neolitika,⁴ dugo vremena nisu uočeni na sjevernom obalnom pojasu, najbližem otoku Hvaru.

Činjenica o njenom najranijem determiniranju i ključnom udjelu na dosta udaljenijem prostoru gornjeg toka rijeke Neretve, lokalitetu Lisičići kod Konjica⁵, uvjetovala je podjelu unutar koje se govori i o lisičićkoj varijanti hvarske kulture kasnog neolitika⁶. Ukazat će se i ovom prilikom na razumljivu opravdanost iskazane konstatacije o većoj vezanosti srednjodalmatinskog otočja i obale s obalnim zaleđem nego li s onim sjeverne Dalmacije, podrazumijeva se i sa Sjevernim primorjem, na kojima se također uočavaju određeni elementi neolitičke hvarske kulturne skupine⁷.

Značajno je što je tijekom minulog desetljeća konačno arheološki potvrđeno prisustvo elemenata hvarske neolitičke kulture na posve bliskom dijelu obale. Nakon preliminarnog izvješća o neolitičkim nalazima s omiškog područja,⁸ također još jedno pećinsko nalazište s istim kontinuitetom od starijeg do u mlađi neolitik govori o naseljenosti i rasprostranjenosti materijalnih nalaza iz ovog razdoblja i na susjednom Makarskom primorju. Riječ je o pećini *Bubnjevači* u Velikom Brdu, podbiokovskom selu, danas gotovo rubnom sjeverozapadnom dijelu grada Makarske. Iako je lokalnom stanovništvu pećina dobro poznata - zbog njene skrivenosti korištena je i u posljednjim stoljećima kao sklonište - a također je bila i interesom lokalnih entuzijasta iz planinarskog društva, nikada nije prepoznata kao arheološki lokalitet. Premda bi arheološko istraživanje u ovoj višedvoranskoj pećini dalo više povoda da nalazi potvrde kretanje, utjecaje i smjene kulturnih značajki, ulomci keramike uočeni na površini i van stratigrafskog konteksta dovoljno jasno govore o pripadnosti neolitičkom, a dijelom i kasnijim razdobljima.⁹ Značajno je da ulomci impresso keramike jasno upućuju na (za sada sigurni!) donji vremenski reper obitavanja u pećini *Bubnjevači*, odnosno neupitan dokaz za najraniju fazu neolitika. Ova keramika, sama po sebi, ne bi trebala imati presudno značenje u ogledu s istorodnim elementima ukrašavanja odranije poznatog na otoku Hvaru, pogotovo ne u smislu tumačenja eventualnih kulturnih doticaja s hvarskog područja na Makarsko primorje. Raširenost impresso keramike na jadranskom priobalju i zaleđu, uostalom, činjenica je koja u okviru kulture impresso keramike neolitika lako može "prolaziti" i mimo otoka Hvara, te ne zahtijeva dodatnih tumačenja.¹⁰ Međutim, pojedini ulomci keramičkog posuđa iz pećine

T. I.-1. Pećina Buhnjevača (crtež: Lucijan Roki); 2.-4. Grapčeva špilja (crtiži nisu u omjeru - preuzeti su iz postojeće literature)

Bubnjevače nezaobilaznije usmjeravaju pažnju na otok Hvar, konkretnije na samu *Hvarsku kulturnu skupinu* kasnog neolitika (3 500-2 500 godina prije Krista). U tom se pogledu među njima izdvajaju tri karakteristična ulomka keramičkog posuđa.

Prvi primjer predstavljen je ulomkom (vel. 5,8 cm x 5 cm; debljina stijenke 0,5 cm) gornjeg dijela lonca loptastog oblika, fino zaobljenog i blago izvijenog ruba prema vani (T. I., 1). Ulomak pripada relativno finije izrađenoj keramici, osrednje zaglađenoj, ali neujednačenih tonova boje: unutrašnjost stijenke i rub mrkije su smeđe boje, dok je vanjšina svijetlije smeđeg tona. Fragmentiranost ulomka ne dozvoljava da se precizno utvrdi veličina posude, ali ona očito nije prelazila visinu od kojih 15-ak cm, s promjerom do 10-ak cm. Na ramenu posude, uz mjesto prijeloma ulomka, sačuvani su ostaci malog kružnog recipijenta.¹¹ Ornamentalno polje urezanih zakošenih paralelnih linija izvedenih odmah ispod oboda, koje su ritmički ujednačeno uokvirivale rame posude, dovoljno je signifikantno za opredjeljenje ulomka u okvire izraza *Hvarske kulturne skupine* kasnog neolitika. Na ovaj način stvorena su karakteristična trokutna polja. Ulomak iz pećine Bubnjevače napose govori o htijenju za striktnom izvedbom predloška, jer kreator izvedbe tek naknadnom kosinom ureza spaja dvije linije, koje se inače ne bi dodirivale.

Brojne su analogije među ukrašenom keramikom nađenom tijekom arheoloških istraživanja u Grapčevoj spilji,¹² kod kojih ovaj ornamentalni sistem tvori niz nasuprotno postavljenih trokutnih polja (T. I., 2-4). Među raznovrsnim i modificiranim rješenjima urezanih ornamentata ovaj je način izvođenja ukrasa među vodećima, a zastupljen je i na keramici iz Markove spilje na Hvaru¹³. Isti način ukrašavanja nazočan je i na primjeru iz pećine Bubnjevača, premda je zbog fragmentiranosti ulomka donekle upitan izgled konačnog ornamentalnog rješenja. No takve potankosti nisu od veće važnosti, kao ni pitanje je li urezivanje ornamenta izvedeno i niže od ruba, na samom trbuhu posude, što bi trebalo zaključiti usporedbom sa hvarskim analogijama. Zbog neposredne blizine otoka Hvara i obalnoga dijela Makarskog primorja moralo bi se zaključiti da je ovakav kulturni izraz odraz prisustva istorodne populacije, čime bi se objasnio njegov okvir. No za takva konačna tumačenja valja sačekati

rezultate cjelovite obrade materijala iz pećine Bubnjevača, naročito ukoliko bi se pristupilo njihovoj interpretaciji nakon arheološkog sondiranja.

Rečeno je, valja se zadržati u okviru teme, kako predstavljeni ulomak reflektira izrazite značajke hvarske kulturne skupine kasnog neolitika. Kao takvs će se i u narednim napomenama iznijeti poneka primjedba. Zastane li se na trenutak u okvirima kasnog neolitičkog razdoblja na pitanju rasporostranjenosti i tumačenju podrijetla istog ukrasa od kosih urezanih linija, izvedenih ispod oboda posude, koje ujednačenim ritmom oblikuju trokutasta polja - što je način, ukazalo se dovoljno u arheološkoj znanosti, koji je hvarska kultura mogla primiti samo od ranijih neolitičkih kultura jadranskog pojasa i modificirati prema svom ukusu,¹⁴ ali ne i stvoriti - tada bi se moglo zaključiti da bi njegova pojava na susjednom Makarskom primorju mogla ukazivati i na svojevrsan teritorijalni prijelaz prema zaleđu. Slična je keramika već registrirana u kopnenom zaleđu, u Ravlića pećini (Peć Mlini), na nalazištu geografskog prostora zapadne Hercegovine, kojemu pećina Bubnjevača predstavlja upravo polovicu puta od otoka Hvara. Naglašeno je pri tome kako keramika iz Ravlića pećine, nađena unutar stratigrafski jasno izdvojenoga sloja kasnog neolitika, jednim dijelom ima jasne karakteristike klasične hvarske kulture, konkretnije ona iz B faze ovoga sloja (IIB faza).¹⁵ Među takvim ulomcima keramike nalaze se i tehnikom urezivanja ornamentirani primjeri slični ulomku iz pećine Bubnjevača, naročito ulomak dublje zdjele na kojemu je, zanemari li se modifikacija (uvjetovana oblikom ruba posude), postava kosih paralelnih linija izvučena do samog ruba preko vrlo plitkog horizontalnog žlijeba.¹⁶ Primjedbu B. Marijanovića o izgledu ornamentalne kompozicije kao posljedici i same *inventivnosti i ukusa populacije*, valja u datom slučaju prihvatiti.¹⁷ S tim u vezi potpuniju ornamentalnu srodnost ulomku iz Bubnjevače s navedenim primjerima iz Grapčeve spilje, pogotovo traži li se analogija i u cjelovitijem, keramografskom okviru¹⁸, trebalo bi objasniti neposrednom blizinom središtu kulture, otoku Hvaru, odnosno jedinstvenom kulturnom ozračju kasnog neolitika. Takvim objašnjenjem logično bi se objasnilo modificiranje istog ornamenta na keramici u udaljenijim Lisičićima na gornjem toku rijeke Neretve. Ovdje se ustaljen i čest motiv kosih i paralelno postavljenih urezanih linija

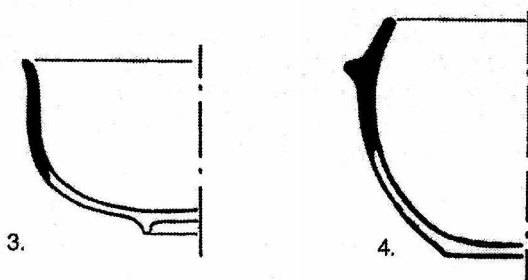
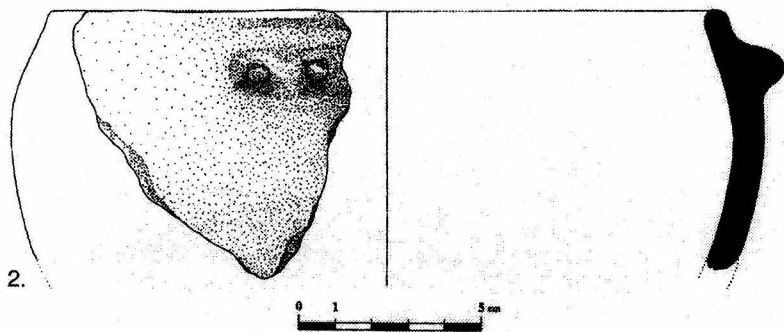
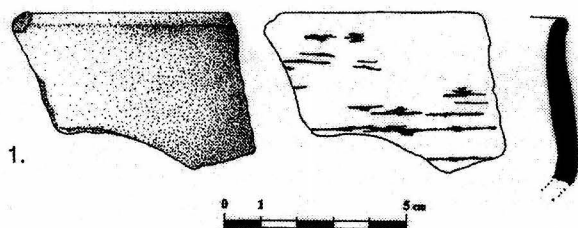
zatvara unutar trake,¹⁹ kao prepoznatljiv dokaz o većoj raznolikosti nekih standardnih motiva na lisičićkoj keramici hvarsko - lisičićkog kulturnog kruga kasnog neolitika. Na sličan način, bez konzekventno provedene ornamentalne sheme ravnih paralelnih ureza kakva je na keramici iz Bubnjevače, treba razmatrati i keramiku iz kasnoneolitičkog sloja Zelene pećine kod Stoca, kojoj A. Benac nalazi podudarnosti s materijalom iz Grapčeve spilje na Hvaru²⁰.

Još dva primjera keramike iz pećine Bubnjevača nose izrazita keramografska svojstva hvarske kulture kasnog neolitika. Ulomak ruba i dijela stijenke dublje zdjele fine izrade s ostacima tamnog oslikavanja na smeđoj podlozi, i iznutra dobro zaglađena i mrke boje (vel. 6,2 x 4,5 cm; debljina 0,5 cm) (T. II., 1) tipološki je podudaran nizu primjera iz Grapčeve spilje. Prepoznatljiva blaga izvijenost doradenog ruba prema van izrazito je česta u hvarskom materijalu i prisutna u brojnim oblikovnim varijantama uvjetovanih dubinom i nagibom stijenki posuđa. Ulomak iz Bubnjevače, sudeći po nagibu na mjestu prijeloma, upućuje na postupni bikonitet oblika te se i tom oznakom uklapa u rečenu tipologiju²¹ (T. II., 3). Nažalost ne može se ništa reći o karakteru oslikavanja, jer su ostaci tamne boje sačuvani tek u horizontalnim tragovima.

Grublje je izrade veći ulomak lonca smeđe boje, ali s fino zaobljenom stijenkom i u istom luku blago uvučenim gornjim dijelom (vel. ulomka 7,7 x 7,4 cm, debljina stijenke 0,9 cm; promjer posude iznosi 17,4 cm - T. II., 2). I ovaj je primjer jedan od vodećih oblika keramike iz Grapčeve spilje²² (T. II., 4). Dvije rožaste aplikacije ispod oboda vjerojatno su bile i u funkciji drške, a varijanta su sličnih i pojedinačno sačuvanih ispupčenja kakva nisu nepoznata ni na neolitičkom keramičkom posuđu sa Hvara.²³

Stoga, prethodno razmatrani ulomci keramike iz pećine Bubnjevače u Velikom Brdu kod Makarske nedvojbeno govore u prilog postojanja osebujnog izraza hvarske kulture kasnog neolitika na obalnom dijelu najbližem otoku Hvaru, vremenski okvirno tijekom druge polovine IV. do polovine III. tisućljeća prije Krista. Po svemu sudeći ovi nalazi, premda izvučeni iz određenog stratigrafskog konteksta, nisu usamljeni pokazatelj fenomena ove kulture, već ukazuju i na njen sastavni teritorijalni okvir. Slično kao i u slučaju pećine u Jesenicama

T.II

T. II.-1.-2. Pećina Buhnjevača (crtež: Vesna Podrug); 3.-4. Grapčeva špilja (crtži nisu u omjeru - preuzeti su iz postojeće literature)

kod Omiša, buduća će istraživanja reći nešto više i o elementima drugih kulturnih doticaja koji bi se eventualno imali uočavati na pronađenom materijalu, a moguće time usmjeriti pozornost i kao ukazatelji aktivnog prenositelja nekih kontinentalnih oblikovnih ideja i na otok Hvar. Svejedno, već ranije i uz oprez iznesena mogućnost da se unutar predložene tri teritorijalne varijante mlađeg neolitika na našoj obali, *hvarskoj na srednjodalmatinskim otocima* priključi i uži obalni pojas,²⁴ dobila je nalazima kod Omiša i Makarske i svoje konačne potvrde. Značajno je da dokazi o kulturnim dodirima ovog dijela naše obale, u okvirima istovjetnog povijesnog razvoja²⁵, ne izostaju niti u kasnijim razdobljima. Trgovačkim i ostalim doticajima valja objasniti niz nalaza na obali koji se karakteristikama uklapaju u sliku o većoj važnosti otoka Hvara u završnim stoljećima protopovijesti. Premda ih je pojedinačno teško razmatrati u okvirima jasnoga konteksta, naročito nalaze iz podmorja²⁶, ipak svojim arheološkim karakterom jasno dokazuju primat otočkog svijeta kao njihovog ishodišta. Stoga i ne treba iznenaditi svaki budući nalaz grčke keramike na pojedinim prapovijesnim točkama obalnog dijela, jer je ista već nađena u Bastu iznad Baške Vode u Makarskom primorju²⁷. Svega par kilometara prema zapadu udaljena drevna komunikacija kroz prijevoj na Dupcima, korištena i u kasnijim razdobljima te nužnim izmjenama u smjeru trase prostorno prilagođena i suvremenoj komunikaciji, bila je jedna od dva postojeća ključna ulaza iz kontinenta na obalu i obratno u razdobljima prapovijesti i antike. U okvirima takvih kretanja dospijevalo je na šira područja unutrašnjosti i grčko keramičko posuđe. Od posebne je važnosti činjenica da je dio ovih, odranije objavljenih, nalaza u novije vrijeme prepoznat kao proizvod otočkih radionica Pharosa.²⁸ U razgranatoj trgovini grčkoga grada s udaljenim kopnenim zaleđem nije moglo biti zaobiđeno niti njegovo obalno polazište, gotovo isto kao i tijekom ranijih tisućljeća, u vrijeme osebujne hvarske kulture kasnog neolitika. Arheološke potvrde iz tog ranijeg razdoblja, premda skrozno i ovom prilikom preliminarno nabacane, logična su naznaka i za skorašnje obuhvatnije prepoznavanje njihovih materijalnih tragova. Dakako, to vrijedi i u pogledu naznaka grčke civilizacije na Makarskom primorju, otoku Hvaru najbližem kopnenom dijelu. Tomu nastojanju priložen je i ovaj skromni rad.

BILJEŠKE:

- ¹ G. NOVAK: Prehistorijski Hvar, Zagreb 1955, 55.
- ² M. ZANINOVIĆ: O nekim prometnim osobitostima Makarskog primorja u prehistoriji i antici, *Makarsko primorje*, 3, Makarska 1997, 9.
- ³ Poneke podatke o prapovijesnim lokalitetima iz prapovijesti na Makarskom primorju donosi J. MEDINI: Makarsko primorje u antici, *Makarski zbornik*, I., Makarska 1970, 13-81, ali to čini usputno, načinom kakav je dozvolio pristup i tematski okvir njegovog nezaobilaznog rada.
- ⁴ Pojedini kameni artefakti, nađeni na makarskom području bez jasnog arheološkog konteksta, upućuju na neolitičko razdoblje. Na njima se ovom prigodom nije potrebno zadržavati, kao ni na pojedine možebitne lokalitete iz ovog razdoblja. O tom pitanju usputno sam se već osvrnuo na drugom mjestu, uvažavajući napomene iz starije literature i dajući upozorenja s obzirom na nejasnoće prilikom kasnijih tumačenja. Vidi: M. TOMASOVIĆ: Dva stoljeća arheologije na Makarskom primorju, *Opisiva arheologica*, 22, Zagreb 1998, 259-260. Napose sam to elaborirao u: IDEM: Prapovijesno razdoblje na Makarskom primorju - materijalni pokazatelji i problem prostornog kontinuiteta u antici (rukopis u pripremi za tisak), gdje je navedena iscrpna literatura i u pogledu arheoloških nalaza načeta problematika prostorne vezanosti ovog prostora s otokom Hvarom.
- ⁵ A. BENAC: Neolitsko naselje u Lisičićima kod Konjica, *Djela Naučnog društva NR BiH*, X/9, Sarajevo 1958.
- ⁶ Š. BATOVIĆ: Kasno neolitičko doba ili Hvarska kulturna skupina, *Jadranska zona*, Praistorija jugoslavenskih zemalja (dalje: PJZ), II, Neolitsko doba, Sarajevo 1979, 578 i d.
- ⁷ IDEM, 602.
- ⁸ R. JERČIĆ - A. NOVAKOVIĆ - J. RADOVČIĆ: Prehistorijska postaja u Jesenicama (Zeljovici, Donja Poljica), *Mosorska vila*, 1, Omiš 1991, 122-128.
- ⁹ Pećinu je kao arheološki lokalitet otkrio pisac ovoga rada u proljeće 1999. godine. Zanimljivo je da niti radni elaborat Planinarskog odsjeka ne govori o arheološkoj komponenti pećine, iako su njeni članovi, prekopavajući je u potrazi za otvorima koji bi vodili dublje, mogli zapaziti ulomke keramike koje je sam pronašao na površini i unutar odbačene zemlje tijekom obilaska pećine. Keramika je uglavnom ponađena u izbačenoj zemlji nagomilanoj prilikom proširivanja otvora koji je vodio iz prve u drugu dvoranu, a jedan dio potječe iz još ranije poremećenih slojeva. Kako su nalazi ulomaka keramike relativno brojni, njihovu ću cjelinu obraditi na drugom mjestu, gdje će se obuhvatnije razmotriti kulturni karakter nalaza. Ovom prilikom naglašavam komponentu hvarske pripadnosti jednog dijela nalaza iz pećine *Bubnjevače*.
- ¹⁰ Š. BATOVIĆ: Stariji neolitik ili impresso kulturna skupina, *Jadranska zona*, PJZ, II, Neolitsko doba, Sarajevo 1979, 485-523
- ¹¹ Ove kružne rupice ceste su na neolitičkoj keramici. Pažnju im je posvetio i: Š. BATOVIĆ: Neolitsko nalazište u Smilčiću, *Diadora*, 2, Zadar 1962, 72, opravdano pretpostavivši da nisu isključivo morale služiti tek za vješanje. U slučaju ulomka iz pećine *Bubnjevača* ostaje nepoznato je li ova rupica bila usamljena, te je time otvoreno i pitanje njene namjene (kacionica?).
- ¹² G. NOVAK (1), T: XC, 2; CXXX, 2,5; CL,1; CLXII,1; CLXIII,2; CLXXIV, 2-3,7.
- ¹³ IDEM: Markova spilja na Otoku Hvaru, III, *Arheološki radovi i rasprave* (dalje: ARR), IV-V, Zagreb 1967, T: II, 3-4; XIV,4; IDEM: Markova spilja na otoku Hvaru, IV, ARR, VI, Zagreb 1968; T: I, 1-4; II, 1; IDEM: Markova spilja na otoku Hvaru, V, ARR, VII, Zagreb, 1974, T: I, 3; II, 1-2;4.

- ¹⁴⁴ BATOVIĆ: Odnos danilske i hvarske kulturne skupine, *Diadora*, 5, Zadar 1970, 5-27; IDEM (10), 617-627. Za komparativni materijal vidi i: IDEM (11), sl.12/1; J. KOROŠEC: Neolitska naseobina u Danilu Bitinju, Zagreb 1959 (passim). Okvir teme, a naročito ograničena mogućnost pristupa problemu putem tek pojedinačnog nalaza s karakteristikama jedne kulture kakav je ulomak kojemu se ovdje posvećuje pažnja, pogotovo ne dozvoljava šire elaboriranje udjela kulturnih kontakata tijekom neolitika sa suprotnom talijanskom obalom, odnosno egejskim prostorom. Za objavu materijala s južnotalijanskih nalazišta starijeg neolitika, primarno zbog bogatstva i raznolikosti ornamentike radi usporedbe s našim materijalom, vidi: A. MANFREDINI; Il villaggio trincerato di Morite Aquilone nel quadro del neolitico dell'Italia meridionale, *Origini*, VI, Roma 1972, 29-153; A. GENIOLA, L' insediamento neolitico di Lama Marangia presso Minervino Murge, *Quaderni dell'Archivio Storico Pugliese*, 14, Bari 1974 (simptomatičan je ulomak oslikane keramike na sl. 15 i dr. kao opći komparativni materijal u pogledu ornamenta kosih linija koje tvore trokutni friz). U pogledu šireg razmatranja položaja naše obale u okvirima mediteranskog pojasa i njegovih kulturnih dodira vrlo je jasne i prihvatljive smjernice iznio: N. PETRIĆ: Komunikacije u prehistoriji Jadrana, Putevi i komunikacije u praistoriji, *Materijali*, XVI, (Peć 1978), Beograd 1980, 9-37. Kolegi Nikši Petriću zahvalan sam i ovdje za uvid u talijansku literaturu, na koju sam se ovdje usputno osvrnuo.
- ¹⁴⁵ B. MARIJANOVIĆ: Ravlića pećina (Peć Mlini), *Glasnik zemaljskog muzeja*, (Arheologija) (dalje: GZM), NS 35/36, 1980/81, Sarajevo 1981, 45; T. XVII.
- ¹⁴⁶ IDEM: T. XVII, 2.
- ¹⁴⁷ IDEM, 48.
- ¹⁴⁸ G. NOVAK (1), T. CL, 1. Brojni ulomci pokazuju sličnost u identičnoj zaobljenosti ruba, premda se tipološki, odnosno u nagibu stijenki, više ili manje razlikuju. Vidi: T: XLVI, 6; LI, 1; LXXII, 6; XC, 1; CXXX, 5; CLXII, 3; i dr. te sl. 9-61 (passim), gdje se nalaze analogije za ovaj tip lop-tastih i poluloptastih oblika posuda.
- ¹⁴⁹ A. BENAC (5), T: XI,4; XX, 3.
- ¹⁵⁰ IDEM: Zelena pećina, *GZM* (Arheologija), NS XII, 1957, Sarajevo 1957, 81; T. IV, 1-3.
- ¹⁵¹ G. NOVAK (1), sl. 24.
- ¹⁵² Vidi i ostale crtežima dokumentirane oblike u IDEM (1).
- ¹⁵³ IDEM, T: XXX,1; CXXXIV, 5.; IDEM (12), IV-V, T: XI, 1,5; XVII, 3-5; VI, T: XXI, 8; XXII.
- ¹⁵⁴ Š. BATOVIĆ (14), 16 i 27.
- ¹⁵⁵ M. ZANINOVIĆ (2).
- ¹⁵⁶ J. MEDINI (3), 48; D. VRSALOVIĆ: Istraživanja i zaštita podmorskih arheoloških spomenika na području SR Hrvatske, *Materijali XII Kongresa arheologa Jugoslavije* (Zadar 1972), Zadar 1976, 357; IDEM: Istraživanje i zaštita podmorskih arheoloških spomenika u SR Hrvatskoj, Zagreb 1974, 25; 53; B. KIRIGIN: Grčko-italske amfore na Jadranu, *Arheološki vestnik*, 45, Ljubljana 1994, 19 i dr.
- ¹⁵⁷ Dva ulomka crnoglazirane keramike našao je auctor ovog rada tijekom obilazaka položaja Ravanac, zapadnog podnožja položaja Gradina. Sudeći prema iznimno brojnim ostacima keramičkog posuda koje se uočava u zemljanom profilu na dijelu devastiranog lokaliteta, ovaj je položaj bio nastanjivan kroz duže razdoblje prapovijesti.
- ¹⁵⁸ M. KATIĆ: Antička keramika, u: Pharos-Antički Stari Grad, Katalog izložbe, Zagreb 1995, 123-124.; IDEM: Uvod u proučavanje keramičkih radionica Farosa, *Opvscvla archaeologica*, 23-24, Zagreb 1999-2000, 49-55. Za postojanje radionica u Issi vidi: B. KIRIGIN: Late Gnathia: a Glimpse at the Issa Case, 2. Epistemonike Symantese Gia Ten Ellenistike Kerameike, Athena 1990, 58-65

THE HVAR CULTURE OF THE LATE NEOLITHIC AND THE NEIGHBOURING COAST

(An Introduction to Researching Contacts between the Island of Hvar and the Littoral of Makarska in the Prehistoric Period)

Summary

The author publishes in this paper several pottery fragments that he has recently found in the cave of Bubnjevača, village of Veliko Brdo at the outskirts of the town of Makarska, Littoral of Makarska, Croatia. The cave itself was ascertained by himself in 1999 to be an important archaeological site.

After a meticulous scholarly analysis of these fragments and their comparison with those from some other sites in the surrounding coastland and hinterland (Lisičići, Jesenice/Zeljovići, Ravlića pećina, Zelena pećina), he concludes that the pottery of Bubnjevača cave shows close affinity with the so-called Hvar Culture, whose remnants were found in the caves of Grapčeva and Markova on the island of Hvar and which flourished approximately 3500-2500 BC.